

Pukovnik  
prof. dr MENSUR IBRAHIMPAŠIĆ

## *Izostala je rasprava o stvarnom teorijskom problemu*

*(Odgovor drugovima Božidaru Lukiću, Mihajlu  
Vučiniću i Nikoli Pejnoviću)*

Prva rečenica u mom članku »Rat kao sastavni deo politike« glasi: »Ako se ima u vidu razvojnost pojmova i vreme kada je Klauzevic definisao rat kao produženje politike drugim sredstvima,<sup>1</sup> postavlja se kao značajno i aktuelno teorijsko-metodološko pitanje: da li je sadržaj te definicije dovoljan za objašnjenje rata kao *savremenog* oblika društvenog sukoba«. Naglašavajući da uvažavam naučnu vrednost koju je Kauzeviceva definicija rata imala i koju i danas ima, uzeo sam u obzir činjenicu da neki pojam (ma koliko bio dobro definisan) postaje nedovoljan kada se u samoj pojavi dese promene koje imaju za posedicu da neka karakteristika tog pojma, koja ranije nije imala značenje suštinske karakteristike, postaje takva karakteristika, i postavio sam teze:

— da se u ratu kao savremenoj pojavi (u odnosu na ono što je on bio u vreme Klauzevica) takva promena desila;

— da se ta promena ispoljava u tome što je u današnjem svetu obogaćen međusobni odnos rata i politike jednim kvalitativno novim vidom uticaja rata na politiku;

— da se novi kvalitet tog odnosa ispoljava kao *svakodnevno uticanje rata kao moguće (virtuelne) pojave na politiku*.

---

<sup>1</sup> Klauzevic kaže za rat još i to da je: »sredstvo politike«, »deo političkih odnosa«, »odraz politike«, ali sva su ova određenja supsumirana u osnovnom da je »rat državna politika produžena drugim sredstvima«. Zato o njima nećemo posebno govoriti.

Na osnovu toga, zaključio sam da rat treba definisati ne samo kao produženje, već i kao sastavni deo politike.

Očigledno je da se ovim tezama pokretala teorijsko-metodološka rasprava o dovoljnosti Klauzevicevog opšteg pojmovnog određenja rata danas. Prema tome, sve što je u članku rečeno ima značenje u kontekstu postavljenog pitanja: da li je Klauzeviceva definicija rata dovoljna i danas. Kao što ću još jednom pokušati pokazati — to je zaista značajno i aktuelno teorijsko-metodološko pitanje o kome treba raspravljati. Jer, kako je s pravom primetio Dimanel, »pojam je oruđe saznanja koje je stvorila sama misao, budući da se pojave ne zgušnjavaju same od sebe u shvatljive celine«. Ako opšti pojam rata koji nam je dao Klauzevic — kad se primeni na savremenu društvenu stvarnost — postaje danas svojim sadržajem preuzak — a ja mislim da je tako — utoliko nam ograničava mogućnost razumevanja onih današnjih karakteristika rata kao društvene pojave koje nisu bile toliko značajne u Klauzevicevo doba, pa ih zbog toga nije ni uneo u svoju definiciju. Očekivao sam, dakle, raspravu o ovom pitanju.

A šta se desilo? Naročito su drugovi Božidar Lukić i Nikola Pejnović usmerili svojim člancima raspravu na pitanje: za Klauzevica ili protiv njega, kao da je suština mog članka osporavanje naučnih zasluga Karla fon Klauzevica. Tako je izostala rasprava o postavljenom, uveren sam i nadalje, zaista značajnom i aktuelnom teorijskom i metodološkom pitanju. Postupci drugova koji su reagovali na moj članak toliko se međusobno razlikuju da sam dužan svakom pojedinačno da odgovorim.

## I

Prema mišljenju druga Božidara Lukića, postaviti pitanje: »Da li je Klauzeviceva definicija rata dovoljna i danas«? — znači postupak koji je po svojoj suštini nepravilan i nenaučan. Ja sam postavio to pitanje polazeći upravo od dijametralno suprotnog stanovišta prema kojem nas zahtev naučne objektivnosti obavezuje da postavimo to pitanje. Otkuda tako oštra razlika u našim mišljenjima? Do odgovora na ovo pitanje dolazimo međusobnim upoređenjem sadržaja naših članaka o ovoj temi. Na taj način otkriva se činjenica da nas dvojica *različito shvatamo teorijsko saznanje kao naučno saznanje*. Iz ove razlike proizlazi naš bitno različit odnos prema postavljenom pitanju o Klauzevicevoj definiciji, što uslovljava i sve ostale razlike u našim stavovima.

Najvažnije razlike u našim shvatanjima teorijskog saznanja kao naučnog saznanja, koje su se ispoljile ovom prilikom, jesu ove:

*Prvo*, sudeći po onome što je napisao u osvrtu na moj članak, Božidar Lukić prapada onim profesorima koji stoje na stanovištu da u nauci postoje i *neprikosnoveni* teorijski iskazi. Ovakvo mišljenje decidirano je izrazio u svom opštem zaključku u kome, imajući u vidu Klauzevicevu definiciju rata, kaže: »Prema tome, definicija je neprikosnoveno na snazi i danas i nepravilno je dovoditi je u pitanje.«<sup>2</sup> Pripadam onim profesorima koji stoje na stanovištu da nema neprikosnovenih teorijskih iskaza kao oblika naučnog saznanja, tj. da ni jedna objektivna naučna istina ne može doseći vrednost neprikosnovene, potpune istine. Da je to moguće, postojala bi i konačna apsolutna naučna istina.

Prema marksistički utemeljenoj epistemologiji (i ne samo prema njoj), *naučnih istina nema izvan ljudskog saznanja*, a ono je uvek ograničeno vremenom u kojem nastaje, pa kao takvo i kada je dato u vidu najbolje mogućih teorijskih iskaza, uvek relativno u smislu da u manjoj ili većoj meri primereno izražava objektivnu stvarnost. Zbog toga postaviti pitanje o dovoljnosti nekog *teorijskog iskaza*, o stepenu njegove podudarnosti sa objektivnom stvarnošću, *po sebi je naučni postupak*, koji, razume se, može imati različitu naučnu vrednost zavisno od razloga, ciljeva, načina i vremena njegovog postavljanja, a ukoliko razlozi i ciljevi takvih pitanja leže izvan nauke, naučnog interesa, onda ona i nisu naučna pitanja. Suprotno tome, u načelu osporavati nekome pravo da za bilo koji teorijski iskaz postavi pitanje da li odgovara objektivnoj stvarnosti jeste — *po sebi nenaučni postupak*.

Prema tome, ne mogu prihvatiti ocenu druga Božidara Lukića da je postavljanje pitanja o dovoljnosti Klauzeviceve definicije rata nepravilan i nenaučan postupak. U marksističkoj epistemologiji nije moguće naći oslonac za takvu načelnu ocenu. Takav oslonac moguće je naći samo izvan nauke, a to nas ovde ne zanima. Drugo je da li sam ja dobro postavio to pitanje, da li ima dobrih strana, a koje su loše strane načina na koji sam raspravljao o tom pitanju. Budući da prihvatom stanovište da je ljudsko saznanje ograničeno, logično je da sam svestan činjenice da i svako moje teorijsko razmatranje, pa i ovo, može biti takvo.

*Drugo*, očigledno je da se B. Lukić i ja duboko razlikujemo u shvatanju definisanja kao logičke radnje i pojma kao jednog od osnovnih elemenata logičkog mišljenja. Da ne bih zloupotrebio pro-

---

<sup>2</sup> »Vojno delo« br. 6/1982, str. 126.

stor našeg časopisa, prikazaću te razlike samo na jednom, najizrazitijem primeru. Drug Lukić piše: »Umjesto zaključka na postavljene teze u početku Ibrahimpasićevog članka, moj odgovor je da je nelogično u ovom slučaju prilaziti ratu kao pojavi uopšte, i iz njega izvlačiti podjednako važeće zaključke za obostrano uništavajući i za svaki drugi, mali ili srednji, konvencionalni rat.«<sup>3</sup> Koje su to »teze u početku« mog članka? To je teza da Klauzeviceva definicija rata nije dovoljna danas. A o kakvoj definiciji je tu reč? O definiciji *najvišeg stepena opštosti*, tj. o definiciji rata »kao pojavi uopšte«. Postavljajući pitanje da li je ona dovoljna, bio sam upravo dužan da uvažavam tu njenu bitnu karakteristiku. Svaki drugi postupak bio bi, prema zahtevima dijalektičke logike, očigledno nekorektan. Zašto B. Lukić ovu logičku korektnost proglašava nelogičnom? Tako može da postupi samo neko ko smatra da je u analizi valjanosti neke definicije irelevantan stepen njene opštosti, a time se deklarise kao čovek koji ne stoji na stanovištu dijalektičke logike. Zašto je tako postupio drug Lukić, ostaje nejasno.

U drugom delu citiranog iskaza B. Lukić tvrdi da ja iz opšte definicije rata izvlačim »podjednako važeće zaključke za obostrano uništavajući i za svaki drugi, mali ili srednji, konvencionalni rat«. Ostavljam čitaocu da i sam proveri istinitost ove tvrdnje, tj. da li sam ja govorio o »malim« i »srednjim« ratovima i izvodio navedene zaključke. Šta sam, zapravo, ja činio? Pošao sam od činjenice da Klauzeviceva definicija predstavlja *najopštije* pojmovno određenje rata i postavio pitanje da li je taj pojam i sadržajem i obimom dovoljan i danas. Šta čini drug Lukić? On prvo tvrdi da Klauzeviceva definicija »ne važi« za nuklearni, odnosno »obostrano uništavajući rat«, a zatim naglašava da je neprikosnoveni za sve druge ratove. Sa stanovišta dijalektičke logike takav postupak je školski primer neispravnog zaključivanja, jer se jedan pojam kvalifikuje neprikosnovenim, mada svojim obimom ne obuhvata najviši oblik pojave, objekta na koji se odnosi. Za onoga ko ne stoji na stanovištu dijalektičke logike takav zaključak ne mora biti neispravan. Za nas koji stojimo na tom stanovištu takav zaključak mora biti neispravan, jer ne uvažava zahtev da je pojam valjan samo onda ako i sadržajem i obimom odgovara pojavi, objektu na koji se odnosi. Prema tome, neko ko uvažava zahteve dijalektičke logike, a smatra da nuklearni, odnosno »obostrano uništavajući« rat nije produženje politike, neizbežno se nalazi pred zadatkom da na nov način reši problem najopštijeg pojmovnog određenja rata. Pred njim stoje tri teorijske mo-

---

<sup>3</sup> Isto, str. 126.

gućnosti. Prva je da Klauzevicevoj definiciji da status nižeg stepena opštosti, pa da izvede pojmovno određenje rata višeg reda opštosti u odnosu na Klauzevicevo, višeg u tom smislu što bi obuhvatalo ratove koji nisu produženje politike i ratove koji to jesu. Druga je da inovira Klauzevicevu definiciju na taj način što će reći da je rat produženje politike drugim sredstvima, izuzev kada se pod tim sredstvima podrazumeva nuklearno oružje čija upotreba ima za posledicu obostrano uništenje. Ovo bi bilo lošije rešenje od prvog, jer bi takva odredba svojim prvim delom predstavljala pozitivnu, a drugim delom negativnu definiciju. Treće rešenje je da zauzme stano-  
vište po kome je nuklearni rat *sui generis* drukčija vrsta pojava od ratova koji se vode nenuklearnim sredstvima, pa zato nije ni mogućno opšte pojmovno određenje rata koje bi obuhvatilo i takav rat i ostale ratove. U tom slučaju našao bi se pred zadatkom da termin rat zameni nekim drugim kojim bi se jezički izrazila suština tog rata kao nepolitičke pojave, a zatim da tu novu suštinu, bitno drukčiju od rata kao političke pojave, pozitivno odredi.

Bez obzira koje od ovih rešenja primenili, onaj ko stoji na stano-  
vištu da nuklearni rat nije produženje politike samim takvim stavom kaže da Klauzeviceva definicija nije dovoljna danas, jer prema tom mišljenju, budući da ne obuhvata svojim obimom takav rat, ništa o njemu i ne kaže, pa zato se mora tražiti definicija koja će otkriti suštinu tog rata. Božidar Lukić uopšte ne uzima u obzir ovu činjenicu, ne primećuje da zapada u izrazitu kontradikciju tvrdeći da je Klauzeviceva definicija »neprikosnoveno na snazi« i u isto vreme da je neupotrebljiva za razumevanje nuklearnog, »obostrano uništavajućeg« rata. On prelazi preko problema koje je sam prikazao kao nepostojeće. A oni su izuzetno značajni, jer bez njihovog rešenja nije moguće obezbediti teorijsku dokazanost naših iskaza o savremenom ratu, kao jednom od bitnih uslova da bi se ti iskazi mogli smatrati naučno, objektivno istiniti.

Treće, B. Lukić i ja duboko se razlikujemo u shvatanju aksiološke dimenzije teorijskog kao naučnog saznanja. Za njega je besmisleno tražiti pozitivan odgovor na pitanje — šta je nuklearni rat. On kaže: »Mogli bismo se zapitati kakvu svrhu za neko društvo ima definisanje društvene suštine rata, koji bi to društvo, bilo ono politički otuđeno ili neotuđeno, odveo u uništenje?!«. <sup>4</sup> Iz ovog stava sledi zaključak: ukoliko je neka pojava društveno štetnija, utoliko je manje svrhovito da se pitamo za njenu suštinu. Neprihvatljivost ovakvog mišljenja postaje očigledna ako se postavi pitanje: kako je

---

<sup>4</sup> Isto, str. 125.

moгуćno boriti se protiv takvih pojava, kako je moгуćno prevladavati ih ako znamo samo šta one nisu (o čemu nam govori njihova negativna definicija), a ne znamo šta one jesu (što nam govori pozitivna definicija, jer otkriva njihovu suštinu).

Opisane razlike u našem shvatanju teorijskog saznanja kao naučnog saznanja uslovile su i razlike u našem razumevanju i objašnjavanju iskustvenih činjenica o savremenim ratovima. A u takvim uslovima nije moгуćno voditi raspravu o iskustvenim činjenicama s dovoljno međusobnog razumevanja, pa to neću ni činiti.

## II

Za razliku od B. Lukića, drug Mihajlo Vučinić stoji na istom stanovištu kao i ja — da je svaki rat, pa i nuklearni, produženje politike. On s pravom primećuje da sam ja ovu tezu razmatrao samo u najopštijoj teorijsko-metodološkoj ravni, pa je uložio napor, uzimajući u obzir više aktuelnih empirijskih činjenica, da još šire obrazloži tezu da je i nuklearni rat produženje politike.

Drug M. Vučinić je, takođe, u pravu kada u drugom delu svoje rasprave kaže: »Analiza Ibrahimpasićevog teksta nameće pitanje: šta je rat?«. Zaista je to tačno. Moj je članak inspirisan tim pitanjem i njemu je posvećen. Međutim, pokazalo se da je odnos nas dvojice prema tom pitanju različit. Kako ta razlika ima značenje opšte teorijske razlike, korisno je da uporedimo ta dva stanovišta.

Uočivši da moj članak nameće pitanje šta je rat danas, M. Vučinić izlaže ovo svoje gledište: »Za naše društvene nauke i vojnu nauku posebno, definisanje pojma rata nikada nije bilo sporno. U stručnoj literaturi rat se definiše na mnogo mesta, ali suština svih definicija je ista, jer polaze od marksističke analize uzroka rata i stava da je *oružana borba njegovo immanentno svojstvo* (podvukao M. V.). Prema tome, naša teorija je utvrdila jasan kriterij (*oružanu borbu*) po kome se rat razlikuje od ostalih oblika korišćenja i upotrebe sile u međunarodnim odnosima. Ukoliko bismo prihvatili stav da su sve 'ratovi' koje je naveo autor u svom članku, šta bi onda bio mir. Svet bi se nalazio u stalnom ratu, a to nije tačno«. <sup>5</sup>

Na istoj stranici izložena su i ova dva stava: (1) »Samo upotreba oružja u oružanoj borbi, kad je dominantna u sukobu, znači rat, a svi drugi oblici 'korišćenja' oružja kao sredstva politike nisu i ne

---

<sup>5</sup> Isto, str. 134.

mogu biti rat.« (2) »Za vojnu nauku, posebno teoriju ratne veštine, suštinsko pitanje je *sadržaj i način vođenja rata* i oružane borbe posebno...«

Polazeći od ovih stavova, M. Vučinić izvodi ove ocene: (1) da moje pitanje o Klauzevicevoj definiciji vraća našu vojnu misao, pa i praksu, na »polazne položaje«, a da »za našu vojnu teoriju i ratnu doktrinu to pitanje već odavno nije sporno«. <sup>6</sup> (2) »Nesaglasnost o osnovnim pitanjima ne doprinosi razvoju vojnoteorijske misli, već stvara zabune, unosi konfuziju, a naša razmatranja i rasprave orijentiše na sporedne pojmove, terminološke, metodološke i druge manje značajne probleme vojne teorije i prakse«. <sup>7</sup>

Očigledno je, dakle, da se nas dvojica različito odnosimo prema pitanju šta je rat. Dve su bitne razlike među nama u tom pogledu. Prva je u različitoj oceni svrsishodnosti tog pitanja danas. Kao što vidimo, prema mišljenju M. Vučinića, »za naše društvene nauke i vojnu nauku posebno, definisanje pojma rata nikad nije bilo sporno«. Ova ocena nije podudarna sa stvarnošću. Što se tiče društvenih nauka, dovoljno je uzeti jugoslovenske udžbenike sociologije, pa je lako utvrditi da se javljaju dosta značajne razlike u definisanju rata. <sup>8</sup> I u našoj vojnoj literaturi nejednako odgovaramo na pitanje šta je rat. <sup>9</sup> Zar i ova rasprava, u kojoj se sporimo da li je nuklearni rat produženje politike ili je on odvajanje od politike, ne potvrđuje da je to pitanje bilo i da je i danas teorijski sporno i među nama.

---

<sup>6</sup> Isto, str. 128.

<sup>7</sup> Isto, str. 137.

<sup>8</sup> Na primer, u »Osnovama opće sociologije« Ante Fijamenga kaže se: »Rat je produženje ranije politike drugim sredstvima i vođen u osnovi ekonomskim razlozima« (Zagreb, 1967, str. 285); u »Osnovama sociologije« Stjepana Pulišelića, kaže se: »Rat je produženje vanjske državne politike sredstvima organizovanog oružanog nasilja u cilju da se protivna politička snaga, koja na oružano nasilje odgovara nasiljem, prisili na određene, u prvom redu, ekonomske ustupke«. (Zagreb, 1973, str. 172); u »Sociološkom leksikonu«, kaže se: »Rat je totalni društveni sukob, izazvan klasnim, ekonomskim i političkim protivrečnostima, u kome se primenom masovne oružane borbe teži ostvarenju ciljeva klasa, država i naroda«. (Beograd, 1982. g.)

<sup>9</sup> U prvom izdanju naše Vojne enciklopedije (1966. g.) kaže se: »Rat je organizovana borba naoružanih ljudi, kao produženje politike država, nacija ili klasa sredstvima oružanog nasilja.« U drugom izdanju (1974. g.) kaže se: »Rat je kompleksan i intenzivan društveni sukob, prouzrokovan klasnim, ekonomskim i političkim protivrečnostima, kojim se uz primenu masovne borbe teži ostvarenju ekonomskih i političkih ciljeva određene klase, države i naroda.« U »Vojnom leksikonu« (1981. g.) kaže se: »Rat je kompleksan, intenzivan i masovan sukob država, vojno-političkih saveza ili različitih društvenih snaga unutar jedne zemlje, u kojem se masovno i organizovano primenjuje oružano nasilje i vodi oružana borba radi ostvarenja određenih političkih, ekonomskih i vojnih ciljeva klasa, država i naroda.« Kao što je vidljivo, ova određenja se međusobno značajno razlikuju, naročito u pogledu konstitutivnih elemenata tih definicija.

Ne bih se mogao složiti sa ocenom da su sporovi ovakve, teorijske prirode izraz konfuznosti naše vojne nauke, odnosno da unose konfuziju u nju. Naprotiv, oni su dokaz njenog antidogmatskog duha, njenog nastojanja da se »otvorenih očiju« sučeljava sa stvarnošću i da primenom marksističkog humanističko-dijalektičkog metoda odgovara na pitanja koja savremena stvarnost postavlja. A čim je takva, nju ne može odlikovati unisonost, već borba mišljenja, kao jedini put koji vodi ka naučnoj istini.

Ono što je tačno u oceni druga Vučinića jeste činjenica da u našoj vojnoj nauci, pa i u drugim našim društvenim naukama, postoji opšta saglasnost da je oružana borba *diferencija specifika* rata kao oblika društvenog sukoba. Ali, time nije ostvarena opšta saglasnost u rešavanju problema pojmovnog određenja rata, jer ne postoji takva saglasnost u određenju *specifike generike* tog pojma. Da i tu postoji opšta saglasnost ne bi se uopšte mogla među nama pojaviti razlika u odgovoru na pitanje da li je nuklearni rat produženje politike ili, na primer, ne bi bilo razlike u odgovoru na pitanje šta je »glavni sadržaj« rata, a i tu se mi međusobno razlikujemo.

Druga razlika među nama u odnosu prema pitanju šta je rat proizlazi iz našeg različitog shvatanja ratne veštine. Ako se uzme u obzir način na koji je M. Vučinić podvrgao kritici moje stavove, proizlazi da je ta kritika izvršena sa stanovišta ratne veštine kako je shvata »klasična vojna škola«, tj. sa stanovišta prema kome se ratu prilazi »samo kao upotrebi oružja u oružanoj borbi kad je dominantna u sukobu«. Takvom prilazu ratu sasvim je primereno i shvatanje ratne veštine prema kome je samo pripremanje i vođenje oružane borbe njen predmet kao naučne discipline. Mihajlo Vučinić je korektno podvrgao kritici moje stavove polazeći sa tog stanovišta i ukoliko je to stanovište još uvek primereno savremenoj stvarnosti, utoliko je njegova kritika opravdana.

Ali, ja sam pošao od drugog stanovišta prema kojem neke suštinske karakteristike savremene stvarnosti »izmiču« takvom prilazu ratu i ratnoj veštini, što će reći da ne mogu na taj način biti dovoljno obrazložene i objašnjene. Ako se predmet ratne veštine svodi samo na »sadržaj i način vođenja rata i oružane borbe posebno«, kako, na primer, objasniti ove *savremene* stavove. Odgovarajući na pitanje novinara časopisa »Danas«, sadašnji komandant snaga NATO, američki general Bernard Rodžers, kaže: »Moja misija nije u tome da koristim nuklearno oružje, već da to sprečim. Želim da shvatite da je moj zadatak da sprečim rat«.<sup>10</sup> Najodgovorniji predstavnici Var-

---

<sup>10</sup> »Danas« od 9. 11. 1982. god., str. 16—17.

šavskog ugovora ističu, takođe, svakom prilikom da je njihova strategija usmerena ka očuvanju mira, pa u tom kontekstu sovjetski general Čevrov ovako reaguje na američke ideje o ograničenom nuklearnom ratu: »Treba polaziti ne od mogućnosti ograničenog nuklearnog rata, već u svim slučajevima čvrsto i savršeno određeno od neprihvatljivosti i nedopustivosti takvog konflikta«. <sup>11</sup> Imajući u vidu savremenu stvarnost, grupa engleskih autora zaključuje: »Strategija je način upotrebe vojne sile u cilju postizanja političkih ciljeva, pri čemu ne mora obavezno da dođe do rata«. <sup>12</sup>

Kako se odnositi prema takvim određenjima ratne vještine prema kojima njen predmet nije više samo priprema za vođenje oružane borbe, već i sprečavanje rata. Da li ih shvatiti samo kao propagandu? Bar što se tiče strategija vodećih blokovskih zemalja, kao nastojanja da spreče međusobni nuklearni sukob, očigledno da nije u pitanju samo propaganda, već i stvarni napor njihovih političara i vojnika da do takvog međusobnog sukoba ne dođe. Prema tome, imamo na delu ratnu vještinu za koju nije jedino suštinsko pitanje »način vođenja rata i oružane borbe posebno«. Pored tog, suštinskog pitanja, ona se, isto tako, kao suštinskim, bavi i pitanjem kako se što efikasnije koristiti oružjem za ostvarivanje određenih ciljeva i to ne samo odbrambenih, a da ono ne bude upotrebljeno.

Sa stanovišta revolucionarnog karaktera naše ratne vještine, određenje njenog predmeta kao naučne discipline za nas je još značajnije pitanje. Svi mi, jugoslovenski vojnici slažemo se da je opštenarodna odbrana — strategija mira, u smislu njene dvostruke uloge, kako je to formulisao drug Tito na Desetom kongresu SKJ: da služi za odvracanje agresije i da je osnov za konačnu pobjedu naoružanog naroda nad svakim agresorom ako bi do agresije došlo.

Prema tome, da bi bila dovoljno teorijski koegzistentna, naša ratna vještina mora dovesti u sklad određenje svoga predmeta kao naučne discipline sa činjenicom da je opštenarodna odbrana — strategija mira. Ako se zadovoljimo određenjem prema kojem je njen predmet »način vođenja rata i oružane borbe posebno«, očigledno je da dovoljne saglasnosti tu nema. Treba reći da se i naša vojna enciklopedijska izdanja još uvek zadovoljavaju takvim određenjem predmeta ratne vještine. Na primer, u drugom izdanju *Vojne enciklopedije* kaže se da je »ratna vještina teorija i praksa pripremanja i vođenja oružane borbe«. To isto kaže i *Vojni leksikon*, mada je iza-

<sup>11</sup> »Politika« od 31. 1. 1983. god.

<sup>12</sup> Bayls, *Savremena strategija*, k. I. 22.918. CVNDI, Beograd.

šao sedam godina kasnije (1981). Doduše, *Vojni leksikon* u odrednici »strategija« čini korak dalje kada kaže i ovo: »Njen osnovni sadržaj je pripremanje i vođenje oružane borbe i rata, ali savremeni uslovi ukazuju da je očuvanje slobode i nezavisnosti, ili njihovo gubljenje, moguće i bez rata. To pojam strategije znatno proširuje«. Svakako je dobro što se uočava proširenje sadržaja pojma strategije, ali nije dobro, prvo, što se to kaže na nejasan način i, što su na taj način u *Leksikonu* pojmovi ratna veština i strategija postali nesimetrični. Nesimetričnost je u tome što je pojam strategija izvedeni pojam iz ratne veštine kao poseban, a po sadržaju je širi od svog rodnog pojma.

Opštenarodna odbrana je zaista — strategija mira. To nas obavezuje da pojmovni aparat teorije opštenarodne odbrane što potpuno izvodimo upravo iz te činjenice. Zato i određenje predmeta naše ratne veštine kao naučne discipline valja dovesti u sklad sa tom činjenicom. A dovodimo ih u sklad ako ratnu veštinu definišemo kao disciplinu koja za svoj predmet nema samo »teoriju i praksu pripremanja i vođenja oružane borbe«, već i teoriju i praksu: (1) jačanja odbrambene moći društva kao načina odvratanja agresije (u čemu posebno značajnu ulogu imaju pripreme za vođenje oružane borbe, ali se njima ta moć ne iscrpljuje) i (2) otkrivanja razloga i objektivnih mogućnosti prevazilaženja politike sa pozicija sile i rata u međunarodnim odnosima kao i delovanja tim smerom.

Imajući u vidu potrebu za takvim određenjem predmeta ratne veštine, a pogotovo svu predmetnu kompleksnost vojne nauke (jer je ratna veština samo jedna od njenih disciplina) izložio sam u pomenutom članku ideju da se ona mora baviti i pitanjima kao što su: »kako nadvladati oružje kao silu nad kojom čovek gubi kontrolu, pa ga ona negira kao ljudsko biće; kako prevladati proizvodnju i prodaju oružja kao sve značajniji oblik političke i ekonomske hegemonije; kako prevazići trku u naoružavanju kao ishodište krajnje zaoštrenosti i ratne napetosti međunarodnih odnosa i kao najveće ograničenje civilizacijskog razvoja čovečanstva; kako se boriti za svetski mir kao nužan i najpovoljniji uslov ljudskog progressa i revolucionarnog menjanja sveta; kako izgrađivati vojnu organizaciju i ratnu veštinu mira radi, a ne rata radi, tj. kako agresiju učiniti neisplativim, istorijski preživelim načinom ostvarivanja ciljeva politike; šta činiti za prevazilaženje rata kao oblika i sredstva razrešavanja društvenih protivrečnosti. Dakle, *mir*, ali ne samo kao stanje bez vođenja oružane borbe, već kao istorijsko prevazilaženje rata kao oblika društvenog sukoba i *razotuđivanje vojne sile* — paradigme su

takve opšte teorijske problematizacije rata.« (M. I. *Rat kao sastavni deo politike*, »Vojno delo« br. 2/82, str. 164).

Mihajlo Vučinić povodom ovog mog razmišljanja kaže: »Problematika koju nam nudi M. Ibrahimpašić ipak je šira od sadržaja i predmeta vojne nauke. Jer, šta bi bio sadržaj filozofije, sociologije, politikologije i svih drugih društvenih i tehničkih nauka koje se moraju baviti problemima rata, odnosno opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, ako bi vojna nauka šire pokrivala i ove oblasti«. A zatim zaključuje: »Ovde nam autor praktično postavlja nove dileme o sadržaju vojne nauke, o čemu je naša vojna misao, takođe, već odavna zauzela jasan stav«. <sup>13</sup>

Tačno je da su i druge nauke o kojima govori M. Vučinić dužne baviti se pitanjima o kojima je reč. Ali, zar je uputno složiti se sa mišljenjem da o njima nema šta da kaže i vojna nauka. Druge nauke govore o ovim pitanjima sa stanovišta svog predmeta i metoda, a vojna nauka — sa stanovišta svog predmeta i metoda. Tek tada mogu biti međusobno stvarno komplementarne. Zaista nije moguće složiti se da vojna nauka — pa i ratna veština kao njene okosnice, kako za nju kaže drug Vučinić — nema šta da kaže o navedenim pitanjima, ili da nije dužna da ih proučava, jer su, navodno, izvan njenog predmeta istraživanja.

Takođe je istina da moje razmišljanje »postavlja nove dileme o sadržaju vojne nauke«. Ali, to su dileme o *teorijskim* problemima, koji su po svojoj biti većito otvorena pitanja. Nekim stavom, ma koliko bio naučno istinit i jasan, staviti tačku na takva pitanja, značilo bi pokopati teorijsku misao, a što, razume se, niko od nas ne želi.

Ostaje da odgovorim još i na primedbu da je teško razumeti deo mog teksta koji se odnosi na pojavne oblike rata kao sastavnog dela politike, jer je, kako ističe M. Vučinić, »samo oružana borba javni oblik rata, da bi on to zaista bio«. Ako se taj deo teksta čita bez dovoljnog uzimanja u obzir mog polaznog stava u kome se kaže da u savremenom svetu vođenje oružane borbe nije jedini bitan način postojanja rata kao društvene pojave, nego da on postoji na još jedan bitan način koji se ispoljava u njegovom *svakodnevnom uticanju kao moguće (virtuelne) pojave na politiku*, po čemu on i jeste sastavni deo politike, onda je taj deo teksta zaista teško razumeti.

Bilo da govorim o pojavnim oblicima rata kao sastavnog dela politike sa pozicija sile, ili pojavnim oblicima rata kao sastavnog dela miroljubive politike, tu nije reč o ratu kao produženju politike,

<sup>13</sup> Isto, str. 136.

tj. o ratu kao vođenju oružane borbe, već o *politici* koja — kao politika sa pozicija sile, ili kao miroljubiva politika — uzima u obzir rat kao neposrednu konkretno-istorijsku *mogućnost*, iz kog razloga on i jeste njen sastavni deo. A kada je reč o njegovim oblicima u smislu takvog njegovog postojanja, onda su to u stvari *oblici takve politike* u kojoj uzimanje u obzir rata kao neposredne mogućnosti predstavlja njenu bitnu karakteristiku. Kako ta politika može biti različita po razlozima, ciljevima i načinima uzimanja rata u obzir, to se javljaju i različiti oblici takvog načina ispoljavanja rata kao društvene pojave. Da sam ja upotrebio preciznije formulacije, ne oslanjajući se samo na ono što sam rekao u uvodnom delu članka, verovatno ne bi bilo ovih teškoća.

### III

U svojoj prvoj kritičkoj tezi drug Nikola Pejnović kaže: »U članku se daje kritička ocena naše vojne misli, i to na tako apodiktičan način da ostavlja utisak neprikosnovenog suda i neoborive tvrdnje . . . Prema tome, ona je *a priori* neprihvatljiva, jer je neargumentovana i proizvoljna«. <sup>14</sup>

Evo šta sam ja napisao što se ovde ocenjuje kao opšta, apodiktička, *a priori* neprihvatljiva, neargumentovana i proizvoljna kritika naše vojne misli, pa neka sam čitalac prosudi koliko je takva ocena razložna. Napisao sam: »Naša vojna teorija se nije posebno bavila pitanjem: da li je Klauzeviceva definicija rata još uvek dovoljna. Razlog je u tome što nedovoljno neguje teorijsko-metodološke rasprave. Međutim, lako je uočiti i njenu karakteristiku da se nije kretala i da se ne kreće isključivo u teorijskoj ravni te definicije. Baveći se opisanim problemima rata kao savremene društvene pojave, ona nadilazi tu ravan: poklanja pažnju kako ratu kao produženju politike tako i uzrocima, fenomenologiji i posledicama rata kao virtuelne pojave, odnosno kao bitnog sastavnog dela savremenih političkih odnosa u svetu i pri tome se najvećim delom kreće smerom paradigmi opšte teorijske problematizacije o kojima je bilo reči. Ali ona to čini na nedovoljno metodološki razvijen i obrazložen način. Zbog toga ti njeni dometi, i kada su po svojoj suštini visoke naučne vrednosti, često nisu po svom diskursu na nivou sistematično pojmovno oblikovane teorijske misli«. (Isto, str. 166.)

---

<sup>14</sup> »Vojno delo« br. 1/1983. god., str. 161.

Drugu svoju kritičku tezu drug Pejnović razvija polazeći od stavova u kojima se kaže: (1) »Okosnicu članka predstavlja elabracija teze da je rat u naše doba sastavni deo politike, a da to kroz celokupnu istoriju nikad nije bio i da taj fenomen nisu zapazile: savremena vojna misao, društvene teorije i klasici vojne misli«. (2) »Autor previđa notornu činjenicu da je rat oduvek bio sastavni deo politike i da ta činjenica nije ostala nezapažena u teoriji o ratu«. (3) »Prema tome, ne može biti ni govora o nekom novom otkriću autora«. <sup>15</sup>

U mom članku zaista nije moguće naći *ni jednu* od navedenih tvrdnji, naime: nigde nisam tvrdio »da je rat u naše doba sastavni deo politike, a da to kroz celokupnu istoriju nikad nije bio«; nigde nisam tvrdio da je u vojnoj teoriji ostala nezabeležena činjenica da je rat sastavni deo politike; ni u jednoj mojoj rečenici ne može se naći stav iz kojeg proizlazi da smatram kako sam otkrio činjenicu da je rat sastavni deo politike.

Postavljajući tezu da je u savremenom svetu obogaćen međusobni odnos rata i politike jednim kvalitativno novim vidom uticaja rata na politiku i da se taj novi kvalitet ispoljava kao svakodnevno uticanje rata kao moguće (virtuelne) pojave na politiku, što sam nazvao njegovim postojanjem kao sastavnog dela politike, napisao sam i ovo:

»I u vremenu u kome je Klauzevic definisao rat kao produženje politike drugim sredstvima, rat nije bio samo to. Bio je on činilac politike i tada. Klauzevicu nije promakla ta činjenica. On nju uviđa i piše o uticaju rata na politiku, naročito obraćajući pažnju na činjenicu da politika mora uvažavati zakonitosti oružane borbe kao posebnu vrstu društvenih zakonitosti. A kada se uticaj rata na politiku posmatra samo u toj relaciji, taj uticaj ostaje samo aspekt rata kao produženja politike. Zbog toga je za Klauzevica određenje rata kao produženje politike drugim sredstvima bilo dovoljno«. (V. str. 162.)

Zatim sam taj stav dopunio ovim obrazloženjem: »Klauzeviceva definicija svojim sadržajem ne obuhvata tu karakteristiku rata kao savremene društvene pojave (misli se na svakodnevno njegovo uticanje kao moguće pojave na politiku), pa je stoga nepotpuna. Njena velika teorijsko-metodološka, pa i heuristička vrednost je bila u tome što je, otkrivajući političku suštinu rata, omogućila naučni uvid u međusobnu uslovljenost političke i vojne delatnosti (naročito oružane borbe), kao posebnih vrsta ljudske delatnosti. Pri tome, ona je

---

<sup>15</sup> Isto, str. 162.

težište stavljala na dve relacije te uslovljenosti: na društveno-političku uslovljenost osnovnih faktora rata i na uvažavanje zakonitosti oružane borbe od strane politike. To je imalo za rezultat da su utvrđivanje društveno-političke determinisanosti faktora oružane borbe i utvrđivanje zakonitosti njenog vođenja bili dovoljan teorijsko-hipotetički okvir za naučnu opservaciju rata kao društvene pojave.

Njena današnja teorijsko-metodološka i heuristička nedovoljnost je u tome što ostvarivanje uvida u te dve relacije međusobnog odnosa politike i oružane borbe — iako i danas izuzetno značajno — nije dovoljno za savremenu naučnu opservaciju rata kao oblika i sredstva razrešavanja društvenih protivrečnosti, jer rat kao mogućna pojava, odnosno kao mogućnost upotrebe savremenih sredstava za vođenje rata uslovljava postojanje za čoveka i društvo više bitnih problema nepoznatih prethodnim epohama». (Str. 162—163.)

Neka sam čitalac prosudi da li u ovim svojim stavovima elaboriram tezu »da je rat u naše doba sastavni deo politike, a da to kroz celokupnu istoriju nikad nije bio«, a i to da tvrdim kako tu činjenicu niko pre mene nije zapazio. Budući da ovaj deo svoje kritike drug Pejnović temelji na — kako se vidi — stavovima koje nisam zastupao, nije svrsishodno da o njoj raspravljam.

Treću svoju kritičku tezu N. Pejnović posvećuje mom razmatranju pitanja da li je termonuklearni rat produženje politike. Tu se kaže: »U ovom delu je najzapaženija argumentacija autora u replici sa stavovima iz prethodno objavljenog članka, da bi nuklearni rat zbog iracionalnosti i zbog obostranog poraza protivnika prestao biti nastavak politike i značio neminovni smak sveta. Ovom stanovištu i argumentu autor suprotstavlja istorijske primere ratova Otomanske Imperije i hitlerovske Nemačke koji su, po njemu, takođe bili iracionalni, ali su se ipak dogodili.«<sup>16</sup>

Koje argumente sam ja stvarno suprotstavio stanovištu prema kojem termonuklearni rat nije produženje politike, jer bi u takvom ratu došlo do odvajanja politike od rata i u njemu bi se politika gasila?

Prvi moj bitan argument izložio sam rekavši: »U slučaju navedenog stanovišta da termonuklearni rat nije produženje politike, prva premisa glasi: takav rat bi značio *odvajanje* rata od politike. Ovaj sud neizbežno nameće pitanje: šta može da znači odvojenost rata od politike kao empirijska činjenica? Ona jedino može da znači

---

<sup>16</sup> Isto, str. 169.

to da je u pitanju rat u kojem zaraćene strane nisu politički subjekti i koji nema politički cilj kao svoju svrhu. Samo pod tim uslovom moguće je postojanje rata kao oblika društvenog sukoba odvojenog od politike.« (Str. 178.)

Zatim sam napisao i ovo: »Pođimo od pitanja: ko bi u opštem, odnosno u obostrano termonuklearnom ratu mogao biti subjekt rata? Samo onaj ko poseduje sistem termonuklearnog oružja. Danas su to jedino *države* nuklearne sile. Prema tome, na obe zaraćene strane država bi bila onaj subjekt rata koji bi definisao cilj nuklearnog rata, doneo odluku o upotrebi nuklearnog oružja i rukovodio njegovom upotrebom. Tome treba dodati činjenicu da je sistem nuklearnog oružja u svim zemljama koje njime danas raspolažu društveno najzatvoreniji deo njihove vojne moći kao deo o kojem odlučuje isključivo *najuži politički vrh države*.«

Na osnovu toga sam zaključio: »Budući da je država po svom društvenom biću najpolitičkiji društveni subjekt i da bi — imajući u vidu današnje zemlje koje poseduju termonuklearno oružje i način na koji ga poseduju — slučaj upotrebe termonuklearnog oružja bio slučaj najekstremnijeg odlučivanja najužeg političkog vrha u ime društva o najsudbonosnijem pitanju tog društva i sveta u celini, zaključiti da bi opšti termonuklearni sukob predstavljao primer rata u kojem je rat odvojen od politike, znači ne uvažavati navedene činjenice.« (Str. 179—180.)

Kao što se vidi, u tumačenju mojih stavova *zaobiđena je ova bitna argumentacija*.

U drugom delu svoje argumentacije zaista uvodim u raspravu istorijske primere Otomanske Imperije i hitlerovske Nemačke, ali u sasvim drukčijem značenju od prikazanog u citiranoj kritici.

Kritikujući tezu da se zbog iracionalnosti termonuklearnog rata u njemu politika gasi, postavio sam pitanje: »Da li je dosada bilo iracionalnih ratova u smislu istorijske iracionalnosti njihovih ciljeva i rezultata?« Odgovarajući na to pitanje naveo sam primere Otomanske Imperije i hitlerovske Nemačke. Zatim sam zaključio: »Ali, po tome što bi doveo do međusobnog uništenja zaraćenih strana i uništenja ljudskog društva, termonuklearni rat je istorijski nova pojava. Kao takav on je zaista na bitno nov način društveno-istorijski iracionalan. Ta činjenica je nezaobilazna i *nesporna*. Ono što je sporno jeste odgovor na pitanje: šta je društvena suština te iracionalnosti? Prema tezi o termonuklearnom ratu, kao ratu u kome se politika gasi, društvena suština te iracionalnosti je da takav rat prestaje biti politička pojava.« (Str. 180—181.)

Ukazujući da u tome nije iracionalnost termonuklearnog rata, izložio sam svoj bitni zaključak: »Društvena suština iracionalnosti termonuklearnog rata je u tome što bi ona bila krajnji domet otuđenosti čoveka kao političkog čoveka i društva kao političkog društva, tj. takve političke otuđenosti čoveka i društva koja ih vodi u njihovo samouništenje.« (Str. 181.)

Drug Nikola Pejnović se odnosi prema ovom mom zaključku kao *nepostojećem* i iznosi tezu prema kojoj je glavni kriterijum racionalnosti ili iracionalnosti nekog rata »u tome da li se ocena donosi *a priori* ili *a posteriori*«. Objašnjavajući taj kriterijum kaže: »Nije isto unapred predvideti ili to naknadno saznati kako će se rat završiti, pa prema tome odrediti njegov društveni smisao... Kad se radi o svetskom termonuklearnom ratu sa poznatim arsenalima koji su za njega pripremljeni, *unapred* je poznato da u njemu ne samo ne bi bilo pobednika već i da bi predstavljao kataklizmu za celokupno čovečanstvo, a ne samo za protivničke strane, kako to tvrdi autor, uprkos početnoj tezi da je mir nedeljiv«. <sup>17</sup>

Još u 18. veku filozofi su ukazali na značaj razlikovanja apriornog od aposteriornog saznanja, što je bilo od velikog značaja za razvoj epistemologije. Kada analiziramo citirani stav druga Pejnovića sa stanovišta razlikovanja tih različitih vrsta saznanja, proizlazi da je iracionalnost termonuklearnog rata u tome što onaj ko ga otpočinje *unapred* zna da će i on i celo čovečanstvo biti uništeni, pa ga ipak (ili upravo radi toga) otpočinje. Pretpostavimo i takvu mogućnost da se na čelu neke termonuklearne sile nađe grupa ličnosti koje s takvim »apriornim« saznanjem otpočinju termonuklearni rat, i takav rat bi bio produženje politike, i to takve politike koja je zbog svoje krajnje otuđenosti omogućila, prvo, da te ličnosti raspolažu tolikom društvenom moći kojom su u stanju uništiti čovečanstvo i, drugo, koja im je omogućila da to i ostvare.

---

<sup>17</sup> Isto, str. 169—170.